

УДК 94:327.5(536:536.4)

Швед В.О.

РАДА СПІВРОБІТНИЦТВА АРАБСЬКИХ ДЕРЖАВ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ: ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КАТАРСЬКОЇ КРИЗИ

Проаналізовано зовнішньополітичні, безпекові та економічні передумови створення Ради співробітництва арабських держав Перської затоки та основні засади її історичного розвитку. Її виникнення стало результатом внутрішніх, регіональних та міжнародних процесів протягом 70-80-х рр. ХХ ст., які не лише створили необхідні об'єктивні умови появи такого інтеграційного об'єднання у просторі Аравійського півострова, але й визначили його головні особливості, ступінь міцності та реальні уразливі моменти. Ісламська революція 1979 р. в Ірані, підписання Кемп-Девідської угоди, початок ірано-іракської війни, вторгнення СРСР до Афганістану відіграли вирішальну роль у появі Ради співробітництва.

Досліджено підсумки та особливості чотирьох етапів розвитку зазначеного інтеграційного об'єднання. Особливу увагу в статті приділено осмисленню основних об'єктивних та суб'єктивних чинників сучасної катарської кризи та шляхів її розв'язання. З'ясовується, що головною обставиною, яка призвела до катарської кризи стало серйозне загострення суперництва між Саудівською Аравією та Іраком за гегемонію у Близькосхідному регіоні. Визначається, що останній 38-й саміт Ради співробітництва, «заморозивши» на деякий час нинішній стан відносин із Катаром, визначив основні напрямки поглиблення інтеграційних процесів у межах Ради співробітництва і зміцнив роль її ядра – союзу Саудівської Аравії та Об'єднаних Арабських Еміратів.

Ключові слова: Близький Схід, Рада співробітництва арабських держав Перської затоки, Саудівська Аравія, Катар, інтеграційні процеси.

Більш ніж тридцятишестирічна історія розвитку Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) продемонструвала, що зазначене інтеграційне об'єднання аравійських монархій стало найуспішнішою регіональною структурою на теренах арабського світу, своєрідним локомотивом його історичного поступу. Водночас, у процесі його розвитку виявились достатньо серйозні об'єктивні та суб'єктивні чинники, які відіграють роль значних перепон на шляху поглиблення інтеграційних процесів у межах цього об'єднання. Вони неодноразово призводили до безпосереднього зіткнення інтересів країн, що увійшли до РСАДПЗ. Нинішня катарська криза, яка є найбільш глибокою в історії цієї організації, є не випадковою, вона виникла як результат впливу цілого комплексу обставин.

Власне виникнення РСАДПЗ стало результатом внутрішніх, регіональних та міжнародних процесів протягом 70-80-х рр. ХХ ст., які не лише створили необхідні об'єктивні умови появи такого інтеграційного об'єднання у просторі Аравійського півострова, але й визначили його головні особливості, ступінь міцності та реальні уразливі моменти.

Створенню РСАДПЗ передувало підписання Декларації міністрами закордонних справ шести аравійських монархій 4 лютого 1981 р. під час їх наради в Ер-Ріяді. У Декларації щодо її створення зазначалось: «Усвідомлюючи особливий характер зв'язків, що пов'язують Державу Об'єднаних Арабських Еміратів, Державу Бахрейн, Королівство Саудівська Аравія, Султанат Оман, Державу Катар і Державу Кувейт, схожість політичних режимів та єдність культурної і цивілізаційної спадщини, виявляючи намагання до поглиблення і розвитку співробітництва і багатогранної координації дій заради розвитку і стабільності життя народів, міністри закордонних справ шести держав провели переговори щодо створення організації, підсумком яких стало формування Ради співробітництва арабських держав Перської затоки» [1, с. 41].

26 травня 1981 р. після зустрічі глав держав шести аравійських монархій, яка відбулась в Абу-Дабі, було оголошено про створення РСАДПЗ та підписано Основний її статут. Також були визначені головні завдання організації, які включали забезпечення та заохочення співробітництва між країнами Перської затоки, зміцнення відносин між ними й досягнення координації та інтеграції у різних сферах [2].

Четверта стаття Основного статуту РСАДПЗ дала розгорнуте обґрунтування основних завдань нового інтеграційного об'єднання:

- сприяти координації, інтеграції та внутрішнім зв'язкам між країнами-членами в усіх сферах задля досягнення їхньої єдності;
- поглиблювати та зміцнювати відносини, зв'язки та зони співробітництва, що визначалися у різних сферах;
- формулювати спільну регламентацію у різних сферах, включаючи економіку, фінанси, комерцію, мито та комунікації, освіту та культуру;
- стимулювати науковий та технологічний прогрес в усіх сферах індустрії, гірничовидобувній, сільського господарства, водних та тваринних ресурсів, розвивати наукові дослідження, створювати спільні підприємства та заохочувати співробітництво у приватному секторі для добробуту своїх народів [3].

Незважаючи на те, що в установчих документах першого саміту РСАДПЗ головними завданнями об'єднання визначались економічні, соціальні та гуманітарні, було очевидно, що утворення такої організації диктувалося серйозними безпековими, воєнно-політичними та геополітичними викликами, що постали перед аравійськими монархіями наприкінці 1970-х рр. У 1979 р. в Ірані перемогла антишахська революція, після якої в країні було встановлено необмежений теократичний режим «велайет а-факіх», який своїм основним завданням не лише у Близькосхідному регіоні, а й у межах усього ісламського світу визначив поширення так званої «ісламської революції». Через декілька місяців після перемоги революції 1979 р. в Ірані, розпочалася ірано-іракська війна. Ці дві події відіграли важливу роль у якнайшвидшому створенні інтеграційного об'єднання аравійських монархій, яке швидко почало набирати

рис воєнно-політичного об'єднання [4, р. 72]. Ці події означали початок поширення та зміцнення позицій шіїтської версії ісламу у просторі Перської затоки, що особливо непокоїло такі арабські монархії регіону, як Саудівську Аравію, Бахрейн, Кувейт, які мали у складі свого населення значну кількість шіїтів. Ірано-іракська війна, яка тривала до 1988 р., мала серйозні негативні наслідки для всього регіону Перської затоки і загрожувала втягненням у свій вир аравійські монархії.

Наступними зовнішньополітичними чинниками, що також підштовхнули аравійські монархії до якнайшвидшого об'єднання, стали наслідки Кемп-Девідської угоди між Єгиптом та Ізраїлем та початок радянської інтервенції в Афганістан. Ослаблення Арабської ліги та її передислокація із Каїру до Тунісу внаслідок підписання єгипетсько-ізраїльської мирної угоди означало колапс існуючої до цього системи колективної безпеки для арабського світу. Виник безпековий вакуум в арабському просторі, тому аравійські монархії у створенні свого власного інтеграційного об'єднання вбачали вихід із ситуації, що склалася. Зрештою, радянська інтервенція в Афганістан, що почалася у грудні 1979 р. продемонструвала, що СРСР намагається поставити під свій контроль і регіон Перської затоки. Під впливом радянської інтервенції президент США Д. Картер проголосив у січні 1980 р. так звану «Доктрину Картера», у якій зазначалось, що США готові забезпечити «спротив радянській експансії» та використають для цього всі можливості, зокрема воєнні [5].

Окрім вторгнення до Афганістану, Москва розвивала особливі відносини із саддамівським Іраком, сприяла розвитку контактів СРСР із Кувейтом і всіляко роздмухувала розбіжності між арабськими країнами Перської затоки. Все це призвело до того, що аравійські монархії зрозуміли неможливість протистояння зазначеним викликам наодинці і тому були змушені об'єднатись у спільну організацію для того, щоб убезпечити себе від більш могутніх акторів [6, р. 34]. Таким чином, як економічні, так і політичні чинники відіграли важливу роль у створенні РСАДПЗ [7].

Серед політичних чинників створення РСАДПЗ важливу роль відіграв спільний інтерес у збереженні монархічного устрою країн, що увійшли до інтеграційного об'єднання, яке згуртувало сунітські монархії Перської затоки (за виключенням Султанату Оман, де панує ібадійська гілка ісламу). Такий склад РСАДПЗ дозволяє характеризувати цю організацію як «монархічний клуб» [8]. Це пояснює, чому протягом усього існування РСАДПЗ до неї не було допущено ані Ірак, ані Ємен, які є республіками, натомість у 2011 р. до складу об'єднання були запрошені дві монархії – Йорданія та Марокко, які не є країнами Аравійського півострову [9]. Варто зазначити, що РСАДПЗ є союзом правлячих сімейств, в середині яких чітко розподілені ролі з тим, щоб зберігати баланс і протистояти можливим двірцевим переворотам. На нижньому рівні відсутність справжньої політичної участі компенсується через таку модель управління, у якій лояльність забезпечується через розподіл ренти. Прибутки

від нафти дають можливість правлячим колам аравійських монархій купляти лояльність громадян країни, що працює навіть ефективніше ніж племінна, сектантська або ідеологічна ідентифікація. У цьому контексті колапс хоча б одного режиму серед членів РСАДПЗ створює небезпечний прецедент для інших, тому країни, що входять до неї намагаються уберегти себе від закликів до політичних реформ. Фінансова допомога Саудівської Аравії Бахрейн та Оману є одним із прикладів стратегії загального управління [10].

Цілі економічної інтеграції об'єднання були визначені у четвертій статті Основного статуту РСАДПЗ, а також у Спільній економічній угоді 1981 р., що була ухвалена в Абу-Дабі [11, р. 19-20]. Варто зазначити, що нині амбітні цілі, які ставились у 1981 р., не були досягнуті. Протягом зазначеного часу були зроблені такі кроки як укладання у 1983 р. угоди про вільну торгівлю між країнами-членами об'єднання, створення у 2003 р. митного союзу та ухвалення у 2008 р. декларації про вільне пересування громадян та товарів [12].

Провідний фахівець з економічної аналітики Вашингтонського інституту країн Перської затоки К. Янг стверджує, що незважаючи на значний розвиток торгівлі між країнами-членами РСАДПЗ, її доля становить лише 8% від загальної торгівлі. Це є вражаючим контрастом у порівнянні з ЄС, де торгівля між країнами-членами складає 60% від загальної торгівлі [13].

У офіційних документах щодо причин створення РСАДПЗ не були вказані воєнно-безпекові мотиви такого об'єднання, але згодом вони стали центральною частиною зусиль організації. Лише після року свого існування, об'єднання почало втілювати в життя плани створення спільних військових сил, які отримали назву «Щит півострова». У 2000 р. держави-члени РСАДПЗ формально проголосили про створення оборонного альянсу, гаслом якого стало: «будь-яка атака на одного із членів альянсу означатиме атаку на всіх його учасників» [4, р. 72].

У цілому, в процесі історичного розвитку РСАДПЗ можна виділити 4 етапи: травень 1981 р. – вересень 2001 р., вересень 2001 р. – початок 2011 р., початок 2011 р. – травень 2017 р., 5 червня 2017 р. – нині. Протягом першого етапу свого розвитку була опрацьована та сформована у комплексному вигляді структура регіональної організації, утверджені головні принципи діяльності об'єднання у безпековій, політичній, економічній, фінансовій та гуманітарній сферах. Другий етап, став одним із найуспішніших періодів розвитку РСАДПЗ, коли її країни-члени досягли результатів у розвитку інтеграційних процесів (укладання економічної угоди у 2001 р., створення спільного ринку РСАДПЗ у 2007 р., проголошення створення Монетарного союзу у 2008 р., ухвалення єдиної оборонної стратегії у 2009 р. тощо), а також у сфері здійснення політичних та соціальних реформ кожною з країн-членів Ради на національному рівні [14, с. 2]. Третій етап характеризується організацією відсічі «арабській весні» та переходу у контрнаступ проти загрози її нової хвилі. Протягом зазначеного періоду було здійснено успішний переворот у Єгипті та

відсторонено від влади М. Мурсі – ставленика «Братів-мусульман», формується Об'єднана арабська коаліція, яка розпочала військові дії проти проіранських сил у Ємені – хуситів [15, с. 192-194]. Також, характерною рисою цього етапу стало розгортання «революції зверху» через початок здійснення або оновлення масштабних програм глибоких трансформаційних реформ, що у цілому стало своєрідною відповіддю правлячих режимів країн-членів РСАДПЗ на «арабську весну». Лідером цього процесу стала Саудівська Аравія, де нині доволі швидкими темпами відбувається перехід влади до нової генерації Дому Саудів – онуків на правників засновника саудівської династії. Безперечним лідером цієї групи молодих політиків у Саудівській Аравії, так званих «младосаудитів», став нинішній 32-річний Наслідний принц М. бін Салман. Перехід до розгортання широких трансформаційних зрушень став об'єктивною необхідністю внаслідок дії низки чинників. Довгий період лідери Саудівської Аравії фактично використовували високі ціни на нафту та колосальні запаси нафтодоларів для того, щоб купляти стабільність вдома, підтримувати необхідні уряди та лідерів за кордоном та поширювати пуританську версію ісламу [16].

Одним із головних чинників, що змусили арабські монархії вдатися до прискорення та поглиблення трансформаційних процесів, стало різке падіння цін на нафту. Власне на продажу нафти та газу трималась рентна модель економіки цих країн. У більшості країн-членів РСАДПЗ прибутки від продажу нафти коливались від 80 до 90% державних прибутків, 24% усього ВВП у Бахреїні та Об'єднаних Арабських Еміратів, 36 та 38% у Катарі та Омані, 46% у Саудівській Аравії та 56,6% у Кувейті станом на 2014 р. [17, р. 3]. Така ситуація диктувала необхідність переходу до принципово нової економічної моделі, яка б дозволила покінчити із надмірною залежністю від продажу вуглеводнів.

Другий чинник пов'язаний із геополітикою. Після укладання США угоди з Іраном стосовно його ядерної програми, арабські монархії відчували себе покинутими своїм головним покровителем і стали орієнтуватися на власні сили. Третій чинник полягав у нових економічних реаліях на світовому енергетичному ринку – США витіснили Саудівську Аравію як найбільшого нафтового експортера, а війна в Ємені потребувала великих витрат [16].

Ці чинники призвели до розробки, ухвалення та втілення планів глибоких реформ, які назвали «Баченням» і визначали пріоритетні стратегії у строках і напрямках досягнення диверсифікації, випереджаючого розвитку приватного сектору, досягнення всебічного економічного зростання, впровадження механізмів зменшення залежності від закордонної робочої сили. Султанат Оман першим створив «Бачення Оману 2020» у 1995 р., згодом подібне зробили Бахреїні та Катар у 2008 р., Кувейт («Бачення Кувейту 2035») та Об'єднані Арабські Емірати («Бачення ОАЕ 2021») у 2010 р. і наприкінці Саудівська

Аравія із її «Баченням 2030» у 2016 р. Декілька із цих документів було оновлено та ухвалено у новому форматі, долучаючи Оман та Кувейт [18].

Новий курс, який нині реалізується в Саудівській Аравії командою «младоаравійців», є результатом консенсусу правлячих еліт Королівства. Вони зрозуміли необхідність глибоких соціально-політичних та політико-ідеологічних реформ у застиглому аравійському суспільстві, яке практично вичерпало увесь попередній економічний потенціал. Невпинне зростання проблем та конфліктів у країні наближало небезпеку нової хвилі «арабської весни» на теренах Саудівської Аравії. Звідси й намагання «младоаравійців» перехопити ініціативу й запропонувати «білий переворот», як назвали курс аравійські політики та експерти, альтернативний «арабській весні».

Важливість нинішніх перетворень у Саудівській Аравії полягає у тому, що глибокі трансформаційні процеси відбуваються на основі переосмислення та реформування ісламської ідентичності у напрямі більшої поміркованості та толерантності. Показовим та вагомим став виступ Наслідного принца Саудівської Аравії М. бін Салмана на форумі «Ініціатива інвестування майбутнього» та його інтерв'ю британській газеті «The Guardian» від 24 жовтня 2017 р. Одним із головних його меседжів став заклик повернення країни до «поміркованого ісламу» та прохання до глобальної підтримки трансформації вкрай консервативного королівства до відкритого суспільства, яке визначає роль громадян та заохочує інвесторів [19].

На шляху реформування Саудівська Аравія здобула значних успіхів. Як повідомляла «Saudi Gazette» у нещодавній доповіді Світового банку з глобального рейтингу щодо Свободи здійснення бізнесу (Safe of Doing Business) на 2018 р. зазначалось, що Саудівська Аравія зробила значний крок вперед завдяки здійсненню реформ, запропонованих урядом. Нині Королівство знаходиться на другому місці у двадцятці країн, що здійснюють успішне реформування, особливо щодо покращення умов ведення бізнесу [20].

Водночас, ускладнення геополітичної та безпекової ситуації у Близькосхідному регіоні, і, безпосередньо у районі Перської затоки, зумовило початок четвертого етапу у розвитку РСАДПЗ. Його характерною рисою стала катарська криза, що неминуче, незважаючи на всі можливі варіанти її розв'язання, позначиться на її моделях та принципах.

Історія розвитку РСАДПЗ постійно супроводжувалась низкою серйозних конфліктів між її країнами-членам. Найголовнішим чинником, який створював перешкоди у поглибленні інтеграційних процесів у межах цього об'єднання, був і залишається страх щодо саудівської гегемонії. Через розміри своєї території, населення, військової потуги, економічних можливостей та тієї «м'якої сили», якою володіє Королівство внаслідок його ролі як охоронця двох святинь ісламу, Саудівська Аравія займає провідну позицію у структурі РСАДПЗ та системі спільних військових сил. Враховуючи вагу Саудівської Аравії, Секретаріат РСАДПЗ розташований в Ер-Ріяді («столиці арабських

рішень»), а керівництво спільними військовими силами здійснює саудівський генерал [11, р. 10].

Також у межах РСАДПЗ існують декілька територіальних суперечок, наприклад між Бахрейном та Катаром стосовно острова Хавар, між Об'єднаними Арабськими Еміратами та Саудівською Аравією стосовно їхніх прав на територіальні води та берегову лінію, суперечки між окремими племенами Саудівської Аравії, Об'єднаних Арабських Еміратів та Оманом щодо оази Аль-Бураймі. Вони втілюються у різних формах політичної напруги та дипломатичних кроків, що заважають здійснювати спільну зовнішньополітичну стратегію.

Серед головних чинників, які стоять на заваді єдності країн-членів РСАДПЗ, варто зазначити такі як відмінності у ставленні до політичного ісламу та відносини з Іраном, які спричинили відкритий конфлікт у 2013-2014 рр., та нинішній бойкот Катару.

Нинішня катарська криза, яка створила пряму загрозу подальшому існуванню РСАДПЗ, має глибоку історію, яка бере початок з 90-х рр. ХХ ст. Зазначимо, що протягом першого десятиліття існування РСАДПЗ, Саудівська Аравія була абсолютно домінуючою країною у цьому інтеграційному об'єднанні і цілком його контролювала. Однак на початку 90-х рр. ХХ ст. ситуація різко змінилася під впливом двох чинників. На думку австрійського фахівця Т. Шмідінгера та французького експерта А. Казеруні, Саудівська Аравія виявилась неспроможною захистити Кувейт від іракського вторгнення і «змінила обличчя». Це змусило інші країни-члени, шукати нові гарантії безпеки як економічної, так і геополітичної. Особливого успіху домогся у цьому сенсі Катар, зміцнюючи двосторонні відносини із США, Туреччиною, Іраном, що викликало серйозне роздратування Саудівської Аравії [21].

Також Катар розпочав успішний розвиток нової технології скрапленого газу і стає його головним постачальником на світовому ринку. Це створювало сприятливі умови для його відносної незалежності від Саудівської Аравії, її трубошляхів і транзиту. Енергетична незалежність Катару спричинила й політичну.

Використовуючи колосальні фінансові ресурси та телеканал «Аль-Джазіра», Катар перетворився на спонсора «арабської весни» та її провідної політичної сили «Братів-мусульман». За її допомогою катарське керівництво намагалось реалізувати свої геополітичні амбіції в регіоні та перетворитися на одного із головних акторів як у арабському світі, так і на Близькому Сході [22].

На цьому ґрунті Катар зіштовхнувся з аравійськими монархіями, які вбачали в цій організації смертельну загрозу свого існування. Після відсторонення від влади в Єгипті внаслідок військового перевороту у липні 2013 р. президента М. Мурсі, висуванця «Братів-мусульман», позиції Катару значно послабшали. Однак, він разом із Туреччиною продовжував підтримувати організацію і палестинське угруповання «ХАМАС», яке контролювало сектор Газа. Водночас

Катар зберігав взаємовідносини з Іраном, водночас Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Єгипет та Бахрейн дотримувались антиіранської позиції і вбачали в ньому головного ворога в регіоні.

Сучасній катарській кризі передували події березня 2014 р., коли Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати та Бахрейн відкликали своїх послів з Катару. Головними причинами такого кроку стали суперечки навколо ситуації в Єгипті та відкрита допомога Катару таким радикальним угрупованням як «ХАМАС» та «Талібан». Зазначені країни звинуватили Катар у тому, що він порушив свої зобов'язання, які були зафіксовані у Ер-Ріадській декларації від 23 листопада 2013 р., коли керівництво Катару зобов'язалося привести свій зовнішньополітичний курс у відповідність із загальною стратегією РСАДПЗ [23].

Згідно Ер-Ріадської декларації держави-члени Ради зобов'язувались не втручатися – ані прямо, ані опосередковано, ані методами таємних операцій, ані політично – у внутрішні справи держав-членів Ради. Не підтримувати ані матеріально, ані медійно, ані офіційними органами, громадськими організаціями, окремими активістами опозиційні групи держав-членів. Не надавати притулку на своїй території, заохочення чи підтримки громадян держав-членів РСАДПЗ, якщо не буде відповідного подання від такої держави. Не надавати підтримки та прихистку тим, хто здійснює дії, спрямовані проти будь-якої із держав Ради – ані нинішнім, ані колишнім членам керівництва, ані будь-кому іншому. Не надавати їм можливості діяти з території однієї держави Ради проти іншої. Обов'язкове закриття будь-яких академій, фондів чи центрів, які мають на меті навчання та тренування осіб із держав-членів для дій проти інших держав-членів. Не надавати матеріального фінансування і моральної підтримки закордонним організаціям і партіям, які мають ворожі і провокаційні позиції щодо держав Ради. Не надавати підтримки закордонним угрупованням, які є загрозою безпеки і стабільності держав Ради в Ємені, Сирії, або ще де-небудь, у конфліктних місцях.

Також прописане ставлення до «Братів-мусульман»: члени Ради зобов'язуються не підтримувати їх ані матеріально, ані медійно, ані на території держав-членів, ані за їх кордонами. Держави-члени погоджуються на те, що члени «Братів-мусульман» – негромадяни держав Ради, залишать територію цих держав в погоджені терміни і за списками.

Невиконання будь-якого пункту Ер-Ріадської декларації є порушенням цієї угоди. Керівництво держав РСАДПЗ має «здійснювати будь-які заходи проти держав, які не виконують свої зобов'язання». Таким чином, у Ер-Ріадській декларації у загальному вигляді прописані як претензії членів РСАДПЗ до Катару, так і зобов'язання Дохи припинити активність, яка шкодить членам РСАДПЗ та їх союзникам [24].

Цю першу дипломатичну кризу було врегульовано через дев'ять місяців за посередництва Еміра Кувейту шейха Сабаху Аль-Ахмеру Аль-Джаберу Аль-

Салаху. Катар був змушений заборонити перебування на своїй території керівництву «Братів-мусульман».

Чому ситуація навколо Катару різко загострилась в червні 2017 р.? Що спонукало Саудівську Аравію, Об'єднані Арабські Емірати, Бахрейн та деякі інші арабські держави вдатись до таких безпрецедентних кроків як нинішні стосовно Катару? Відповідь потрібно шукати в тих серйозних геополітичних змінах, що відбулись у Близькосхідному регіоні протягом останніх місяців. За допомогою американського президента Д. Трампа та його адміністрації Саудівській Аравії та Об'єднаним Арабським Еміратам вдалось зміцнити антиіранську коаліцію сунітських держав, до якої нині входять близько 40 країн. Вагому роль у зміцненні цієї коаліції відіграв візит Д. Трампа до Саудівської Аравії, його перемовини з королем Салманом, виступ на спільному арабсько-ісламсько-американському саміті, у якому він закликав ісламські країни покінчити з тероризмом на своїх територіях та звинуватив Іран у тому, що він є головним спонсором та організатором тероризму на Близькому Сході.

Така позиція американського президента фактично розв'язала саудитам та еміратцям руки у їхньому спільному бажанні покінчити із надто самостійною політикою Катару, насамперед у його відносинах з Іраном. Ситуацію загострила заява еміра Катару шейха Таміма бін Хамада Аль-Тані, у якій він заявив про визнання законності боротьби не лише «ХАМАСу», а й Хезболли, яка оцінюється нині як відданий васал Тегерану і, відповідно, ворог сунітського світу. Одразу ж після заяви про розрив відносин низки арабських та ісламських країн з Катаром, Д. Трамп заявив: «Держава Катар, на жаль, в історичному ракурсі була спонсором тероризму на дуже високому рівні» [25].

Все це підштовхнуло Саудівську Аравію, Об'єднані Арабські Емірати, Єгипет, Бахрейн вдатися до жорстких кроків щодо Катару. Вони означали публічне показове побиття нинішнього катарського керівництва з тим, щоб він або кардинально змінив свій зовнішньополітичний курс, відмовився від своїх амбіцій стосовно своєї унікальної ролі в регіоні або поступився місцем новій команді.

Катарська криза продовжується вже півроку і вона не має за своєю глибиною, непримиренністю та гостротою аналогів в історії становлення та розвитку Ради. Якщо вона й буде розв'язана, то все ж позначиться на цій інтеграційній структурі, її механізмах та принципах організації. Аналітики вказують на велику роль у розв'язанні сучасної катарської кризи зовнішньополітичного курсу нинішнього Наслідного принца Саудівської Аравії М. бін Салмана, який характеризується імпульсивністю, не врахуванням наслідків тих чи інших кроків на зовнішньополітичній арені. М. Лінч, професор політології та міжнародних досліджень університету імені Джорджа Вашингтона, зазначає, що «катарська кампанія є такою руйнівною, що ефективно знищує Раду співробітництв арабських держав Перської затоки у надмірно ідеалістичних спробах встановлення саудітсько-еміратського

лідерства. Незважаючи на обіцянки швидкої капітуляції Катару, конфлікт швидко перетворився на безвихідну ситуацію, що поляризувала РСАДПЗ та призвела до поляризації регіональної політики. Ця трясина виявила слабкість Саудівської Аравії та її неспроможність відігравати роль регіонального гегемона, на яку вона претендує» [26]. На роль Наслідного принца Саудівської Аравії та Наслідного принца Абу-Дабі, М. бін Заеда, як на головних архітекторів катарської кризи вказує також інший відомий фахівець із досліджень проблем Перської затоки, С. Гендерсон, директор програми дослідження Перської затоки та енергетичної політики Вашингтонського інституту близькосхідної політики. Він також зазначає певні відмінності у тих головних цілях, які намагаються вирішити у своєму тиску на Катар обидва принци. Якщо М. бін Заед заклопотаний щодо підтримки Катаром «Братів-мусульман», проти яких в Об'єднаних Арабських Еміратах точиться жорстка боротьба, що М. бін Салман переймається спробами змусити Катар відмовитись від його дружніх зв'язків з Іраном [27].

Доха спромоглася доволі ефективно протистояти натиску «антитерористичного квартету» у складі Саудівської Аравії, Єгипту, Об'єднаних Арабських Еміратів та Бахрейну. Катар наприкінці серпня 2017 р. демонстративно відновив у повному обсязі дипломатичні відносини з Іраном та здійснив спільні військові навчання з Туреччиною. Допоки зусилля таких впливових посередників у спробах примирити обидві сторони конфлікту – Еміра Кувейту, Шейха Сабаха аль-Ахмада аль-Сабаха, Держсекретаря США Р. Тіллерсона, чи президента США Д. Трампа, не дали бажаних результатів. Очільник МВС Бахрейну навіть запропонував «заморозити членство Катару у РСАДПЗ» для того, щоб «врятувати» цю організацію [28].

Нині існує декілька варіантів розв'язання катарської кризи. Найменш вірогідний – це військова інтервенція. Хоча Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати вже мають певний досвід використання прямої військової сили протягом останніх років у регіоні, як наприклад, у 2011 р., коли були використані саудівські війська та деяких інших аравійських монархій для придушення шіїтських заворушень у Бахреїні, або, починаючи з 2015 р. – введення саудівських та еміратських військових з'єднань до Ємену. Однак здійснення подібної акції відносно Катару практично неможливе без згоди США, яка має в цій країні військову базу в Аль-Удейді, тому здійснення подібної акції проти Катару Вашингтон не підтримає. Також, на території Катару знаходиться й доволі велика військова база Туреччини, яка відкрито підтримує Доху. До того ж, керівництво США достатньо чітко змінює свою позицію щодо катарської кризи: фактичне схвалення блокади Д. Трампом змінив заклик Держсекретаря Р. Тіллерсона до переговорів та компромісу [29]. Тому у заяві Антитерористичного квартету після прес-конференції проведеної у Вашингтоні 7 вересня 2017 р. президентом США Д. Трампом і Еміром Кувейту Сабахом Аль-Ахмадом Аль-Джабером Аль-Салахом, останній заявив, що

«Квартет наголошує – військової акції не буде і бути не може – як опція у будь-який спосіб» [30].

Другий варіант розв'язання катарської кризи – підготовка та здійснення державного перевороту в Катарі – є набагато правдоподібнішим. Ер-Ріяд давно мріє про зміщення нинішньої правлячої династії Аль Тані, яка завдає йому клопоту. У Королівстві пам'ятають про походження роду Аль Тані, який переїхав до Катару із Неджду – центрального регіону Саудівської Аравії. Представники цього роду відомі в Саудівській Аравії як члени впливового консервативного духовенства, проти якого нині у Саудівській Аравії точиться боротьба за зменшення їхнього впливу. Тому, зважаючи на повідомлення про надання допомоги Саудівською Аравією катарській опозиції, така робота ведеться. За деякими повідомленнями, страх державного перевороту, який планують саудівські спецслужби, став одним із головних чинників несподіваного передання влади в Катарі у травні 2013 р. від Еміра Катару Хамада бін Халіфи Аль Тані до його сина Таміма бін Хамада Аль Тані – нинішнього Еміра Катару.

У вересні 2017 р. у Лондоні відбулась конференція катарської опозиції, на якій розглядали питання майбутнього країни у контексті нинішньої політичної кризи та «підтримку катарським режимом терористичних організацій». Конференцію було охарактеризовано як «поворотний пункт у майбутнє» всього Аравійського півострова. Взаємовідносини між Катаром та Іраном були так охарактеризовані у виступі катарського опозиційного активіста Х. Аль-Хайла: «Іранська небезпека для Катару є набагато більшою, ніж страхи Катару щодо РСАДПЗ» [31]. Конференція широко висвітлювалась у провідних саудівських ЗМІ і стала серйозним кроком у згуртуванні катарських опозиційних сил. Фактично, на бік Саудівської Аравії та Антитерористичного квартету перейшов другий за значенням член катарського правлячого роду.

У спробах розколоти правлячий у Катарі рід Аль Тані Ер-Ріяд активно використовує двох відомих опозиційно налаштованих членів зазначеного роду Султана бін Сунаїма Аль Тані та Шейха Абдуллу бін Алі Аль Тані. Перший шейх нині проживає у Парижі в еміграції і є сином міністра закордонних справ Катару у 1972-1985 рр. – Шейха Сунаїма бін Хамада Аль Тані, відомого катарського реформатора, який допоміг Катару вирішити багато конфліктів, виступаючи у ролі посередника. Другий за значенням член правлячого роду Катару, Шейх Султан бін Сунаїм Аль Тані, закликає до проведення національних зборів катарців для вирішення суперечок зі своїми сусідами – арабськими країнами Перської затоки. Він заявив: «...з початку кризи, я переїхав жити до Парижу після того як більше не міг терпіти тих чужоземців, які тиняються нашою країною та втручаються у наші справи під приводом захисту нас від наших братів у Саудівській Аравії та інших країнах Затоки». Внаслідок помилок, які наробив нинішній катарський уряд, сказав Шейх

Султан, «у мене сильні побоювання, що катарська ідентичність буде пов'язана із тероризмом» [32].

Інший впливовий член роду Аль Тані, Шейх Абдулла бін Алі Аль Тані, закликає правлячу династію та народ Катару до національних, братерських «зборів з тим, щоб обговорити кризу та шляхи виходу із неї». Він також заявив, що «відчуває біль, коли бачить конфлікт, який перебігає від поганого до ще гіршого», досягаючи прямої провокації проти стабільності у Затоці [33]. Двічі Шейх Абдулла мав зустрічі із королем Саудівської Аравії Салманом. Ці приклади демонструють, що саудівська сторона активно використовує будь-яку можливість для розколу правлячої верхівки роду Аль Тані у пошуках найбільш вірогідного претендента на місце нинішнього еміра Катару.

Третій варіант – знаходження взаємоприйняттого компромісу, примирення, як це відбулось у 2014 р. через зусилля радників у межах РСАДПЗ. Однак, зробити це в умовах нинішнього протистояння набагато складніше та довше. Міністр закордонних справ Об'єднаних Арабських Еміратів А. Гаргаш вважає, що нинішня катарська криза може «продовжуватись роками» [34]. Міністр закордонних справ Саудівської Аравії А. бін Ахмед аль Джубевр також вважає, що «нічого страшного, якщо катарська криза продовжуватиметься більше двох років» [35].

38-й саміт РСАДПЗ став поворотним пунктом на шляху до «одужання» цієї організації. Він не лише зупинив загрозу колапса Ради, але й визначив конкретні напрями роботи, спрямовані на прискорення та поглиблення інтеграційних процесів у рамках РСАДПЗ. Передусім, питання взаємовідносин з Катаром було винесено за межі діяльності організації і «заморожене». Були опрацьовані три найважливіші напрями подальшого поглиблення інтеграції у межах Ради. По-перше, були визначені нові завдання перед провідними організаційними структурами РСАДПЗ у відповідності із баченням Королем Саудівської Аравії Салманом змісту та тенденцій поглиблення інтеграційних процесів. До 2018 р. включно має бути створене єдине командування для всіх військових структур РСАДПЗ. У напрямку поглиблення економічної інтеграції поставлені завдання на період до 2025 р., коли будуть інтегровані фінансові ринки та банківська система. По-друге, саміт розглянув питання щодо політики об'єднання стосовно існуючих регіональних конфліктів у Палестині, Ірані, Іраку, Сирії та Ємену. По-третє, поставлено завдання щодо поглиблення співробітництва РСАДПЗ із провідними західними партнерами [36].

Принципово важливим моментом у роботі саміту стало формування нового союзу між Саудівською Аравією та Об'єднаними Арабськими Еміратами у війсьній, політичній, торговельній та культурній сферах заради інтересів обох країн [37]. Таким чином, створення нової структури підтвердило, що оборонне та безпекове співробітництво в межах РСАДПЗ закріплює за зазначеними країнами їхню роль як цементуючого ядра Ради. Також, новий центр у самій Раді може стати у майбутньому основою для формування нового воєнно-

політичного блоку кількох арабських держав на чолі із Саудівською Аравією, до якого увійдуть країни так званого «антитерористичного квартету» й, можливо, Йорданія. Отже, структурна організація тих арабських країн, які тяжіють до союзу із Саудівською Аравією стає більш динамічною, гнучкою і намагається відповідати вимогам часу.

Список використаних джерел і літератури

1. Косач Г.Г., Мелкумян Е.С. Совет сотрудничества арабских государств Залива как региональная военно-политическая организация // Вестник Московского университета. – Сер. 25. Международные отношения и мировая политика. – 2012. – № 4 – С. 39-69.
2. The GCC's Formation: The Official Version // Aljazeera Centre for Studies. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studies.aljazeera.net/en/dossiers/2015/03/201533011258831763.html>
3. Gulf Cooperation Council. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://internationalrelations.org/gulf-cooperation-council/>
4. Gregory Gause III F. The International Relations of the Persian Gulf. – Cambridge University Press, 2009. – 277 p.
5. What the Carter Doctrine Means to Me // Middle East Research and Information Project. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.merip.org/mer/mer90/what-carter-doctrine-means-me>
6. Qureshi Y. Gulf Cooperation Council. Position Horizon // The Middle East. – 1982. – Vol. 35. – № 4. – P. 84-92.
7. Aljadani A., Fead M., Lukman R. Is a Single Currency Agenda Still Feasible in the Gulf Cooperation Council? A Qualitative Meta-Analysis // Proceedings of 11th International Business and Social Science Research Conference. 8-9 January 2015. Crowne Plaza Hotel, Dubai, UAE. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wbiworldconpro.com/uploads/dubai-conference-2015-january/economics/1420262535_228-Aljadani.pdf
8. Razoux P. The New Club of Arab monarchies // The New York Times. – 2011. – June 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nytimes.com/2011/06/02/opinion/02iht-edrazoux02.html>
9. GCC Studies Jordan, Morocco Membership Bigs // Gulf News. – 2011. – May 11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gulfnews.com/news/gulf/saudi-arabia/gcc-studies-jordan-morocco-membership-bids-1.806159>
10. Ulrichsen K.C. Domestic implications of the Arab Uprising in the Gulf / Gulf States and Arab Uprisings / Ed. by A. Echagüe. – Madrid: FRIDE and The Gulf Research Center, 2013. – P. 35-46.
11. Martini J., Wasser B., Kaye D.D., Egel D. The Outlook for arab Gulf Cooperation. – Santa Monica, California: RAND Corporation, 2016. – 84 p.
12. Kane F. Qatar standoff an opportunity to rethink GCC's basic economic model. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arabnews.com/node/1141111>
13. Young K.E. Qatar Crisis Heightens Obstacles to the Economic Reform Agenda // The Arab Gulf States Institute in Washington. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agsiw.org/qatar-crisis-heightens-obstacles-economic-reform-agenda/>
14. Субх М.А. Трансформаційні процеси в країнах Ради співробітництва арабських держав Затоки в умовах глобалізації (2001-2010 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02; ДАУ при МЗС України. – К., 2015. – 26 с.
15. Швед В.О. «Арабська весна» в трансформаційній динаміці надбань, глухих кутів і політичного досвіду: між цивілізаційним ідеалом та соціально-економічним ризиком / Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світосистеми:

- збірник наукових праць / ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Інститут Конфуція Київського національного лінгвістичного університету. – К., 2016. – С. 181-206.
16. The new Saudis. Chaos in the Middle East casts Saudi Arabia as the Arab world's leader. But it must reform faster // *The Economist*. – 2015. – May 23. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.economist.com/leaders/2015/05/21/the-new-saudis>
 17. Ulrichsen K.C. The Politic of Economic Reform in Arabic Gulf State / Center for the Middle East. – Pice University's Baker Institute for Public Policy, 2016. – 19 p.
 18. Coch C. Success and Shortcoming of the GCC Economic "Vision" Documents. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arabdevelopmentportal.com/blog/success-and-shortcomings-gcc-economic-“vision”-documents>
 19. Chulov M. I will return Saudi Arabia to moderate Islam, says crown prince // *The Guardian*. – 2017. – October 24. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/24/i-will-return-saudi-arabia-moderate-islam-crown-prince>
 20. Saudi Arabia 2nd topper among G20 countries in implementing reforms to improve business climate // *Saudi gazette*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://saudigazette.com.sa/article/520776/SAUDI-ARABIA/Saudi-Arabia-2nd-topper-among-G20-countries-in-implementing-reforms-to-improve-business-climate>
 21. Швед В. Катарський кризис: время испытаний для арабского мира // *Арабский мир*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arabmir.net/node/5443>
 22. Trager E. The Muslim Brotherhood Is the Root of the Qatar Crisis // *The Washington Institute for Near East Policy*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-muslim-brotherhood-is-the-root-of-the-qatar-crisis>
 23. Швед В.О. Катарська криза // *Іслам в Україні*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://islam.in.ua/ua/tochka-zoru/katarska-kryza>
 24. Игнатенко А. Истоки и перспективы катарского кризиса // *Независимая газета*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ng.ru/dipkurer/2017-10-30/9_7105_katar.html
 25. Sammack P. A Jekyll and Hyde Presidency // *Carnegie. Middle East Center*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://carnegie-mec.org/diwan/71297>
 26. Lynch M. What Saudi Arabia's purge means for the Middle East // *The Washington Post*. – 2017. – Nov. 6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2017/11/06/what-saudi-arabias-purge-means-for-the-middle-east/?noredirect=on&utm_term=.b6e00fd3133c
 27. Henderson S. Meet the Two Princes Reshaping the Middle East // *The Washington Institute for Near East Policy*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/meet-the-two-princes-reshaping-the-middle-east>
 28. Bahrain foreign minister calls for freezing Qatar out of GCC // *Arab News*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arabnews.com/node/1185361/middle-east>
 29. Dawond H. Qatar crisis rolls on // *Al-Ahram*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://weekly.ahram.org.eg/News/22828.aspx>
 30. Military option against Qatar never was, never will be an option: Quartet statement // *Arab News*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arabnews.com/node/1157706/saudi-arabia>
 31. Qatari Opposition Conference: Return to the Gulf or International Isolation // *Asharq Al-Awsat*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://aawsat.com/english/home/article/1024916/qatari-opposition-conference-return-gulf-or-international-isolation>
 32. Qatar's Sheikh Sultan bin Sunami Al Thani joins calls for meeting to end Gulf crisis // *Arab News*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arabnews.com/node/1163641/middle-east>
 33. Abdullah Al Thani Calls on Qataris to Convene to Set Record Straight // *Asharq Al-Awsat*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://aawsat.com/english/home/article/1027286/abdullah-al-thani-calls-qataris-convene-set-record-straight>

34. UAE's Gargash says Qatar isolation could last for year // Arab News. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arabnews.com/node/1117356/middle-east>
35. Jubeir: There is no harm if Qatar crisis continues for two more years // Al-Arabiya English. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://english.alarabiya.net/en/News/gulf/2017/09/05/Saudi-FM-Iran-s-statement-about-reconciliation-is-ridiculous-html>
36. Aluwaisheg A.A. GCC agrees further integration at annual summit // Arab News. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arabnews.com/node/1210641>
37. UAE and Saudi form new partnership separate from GCC // Aljazeera. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aljazeera.com/news/2017/12/uae-saudi-arabia-form-political-partnership-171205075923016.html>

Швед В.А. Совет сотрудничества арабских государств Персидского залива: историческое развитие в контексте современного катарского кризиса.

Проанализированы внешнеполитические, в сфере безопасности и экономические предпосылки создания Совета сотрудничества арабских государств Персидского залива, а также своеобразие его исторического развития. Его возникновение стало результатом внутренних, региональных и международных процессов в течении 70-80-х гг. XX в., которые не только создали необходимые объективные условия появления такого интеграционного объединения в пространстве Аравийского полуострова, но и определили его главные особенности, степень прочности и наиболее уязвимые места. Исламская революция 1979 г. в Иране, подписание Кэмп-Дэвидского соглашения, начало ирано-иракской войны, вторжение СССР в Афганистан сыграли решающую роль в появлении Совета сотрудничества.

Исследованы итоги и особенности четырёх этапов в развитии интеграционного объединения. Особенная роль в статье уделена осмыслению основных объективных и субъективных факторов современного катарского кризиса и путей его разрешения.

Выявлено, что главной причиной, приведшей к катарскому кризису стало серьёзное обострение соперничества между Саудовской Аравией и Ираном за гегемонию в Ближневосточном регионе. Установлено, что последний 38-й саммит Совета сотрудничества, «заморозив» на некоторое время нынешнее состояние отношений с Катаром, определил основные направления углубления интеграционных процессов среди стран Совета сотрудничества и укрепил роль его ядра – союза Саудовской Аравии и Объединённых Арабских Эмиратов.

Ключевые слова: Ближний Восток, Совет сотрудничества арабских государств Персидского залива, Саудовская Аравия, Катар, интеграционные процессы.

Shved V. The Cooperation Council for the Arab States of the Gulf: Historic Development in the Context of Modern Qatar's Crisis.

The article is an attempt to analyze foreign policy, security and economic preconditions of creation of the Cooperation Council for the Arab States of the Gulf and basic beginnings of its historical development. Its appearance became the result of internal, regional and international processes during 70-80 years of the XX century which not only created necessary objective conditions of appearance of the above-mentioned integration organization in the Arabian peninsula but also defined its main particularities, resistance ability and vulnerable points. The 1979 Iran Islamic revolution, signing of the Camp David Accords, the beginning of the Iran-Iraq war, the USSR aggression in Afghanistan played a decisive role in the appearance of the Gulf Cooperation Council.

The article researched the results and particularities of four periods in the development of the above-mentioned integration organization. The article pays special role to understanding of basic objective and subjective factors of the contemporary Qatar crisis and ways of its solving. The article also found out that the main reason that lead to the Qatar crisis was sharpening of serious acute competition between Saudi Arabia and Iran in the context of the Middle East region. The conclusion is

made that the last 38-th summit of the Gulf Cooperation Council “frozen” for some time contemporary state of relations with Qatar, outlined principle directions of deepening of integration processes inside the Gulf Cooperation Council as well as strengthened the role of its nucleus – union of Saudi Arabia and United Arab Emirates.

Keywords: *Middle East, Cooperation Council for the Arab States of the Gulf, Saudi Arabia, Qatar, integration processes.*